
یکپارچه‌سازی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای برای ایجاد فهرستگان نشریات غیرفارسی؛ مطالعه موردی: فهرستگان نشریات کشاورزی

(۱) طیبه شه‌میرزادی (۲) سیروس داودزاده

چکیده: نظر به ضرورت استفاده از فهرستگان برای جلوگیری از خرید تکراری و سفارش متمرکز، پژوهش حاضر به عنوان مطالعه موردی برای یکپارچه‌سازی فهرستگان نشریات غیرفارسی بر روی ۷۵ کتابخانه زیر پوشش وزارت جهاد کشاورزی در سراسر کشور به صورت پیمایشی و با استفاده از کاربرگه به انجام رسید. در این فرآیند قریب به ۳۵۰۰ رکورد اطلاعاتی شامل اطلاعات کتابشناختی نشریات به علاوه فیلدهای مربوط به یادداشت‌های ضروری و مکان نگهداری نشریه، در قالب یک پایگاه اطلاعاتی و بر روی چهار واسط گرافیکی قابل بازیابی و بهره‌برداری است. اطلاعات این فهرستگان روی نرم‌افزار کتابخانه‌ای نوسا و پارس آذرخش طراحی شده و قابلیت روزآمدسازی اطلاعات را دارد. هم‌اکنون این فهرستگان از طریق نرم‌افزار سیم‌رغ در سایت مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی با آدرس www.agrasis.org قابل دسترسی است.

کلیدواژه‌ها: فهرستگان، نشریات غیرفارسی، پایگاه اطلاعاتی، مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی

۱. مقدمه

امروزه اطلاعات علمی و فنی اساس توانایی‌های مادی و معنوی جوامع بشری است و هر جامعه‌ای که بتواند به اطلاعات بیش‌تری دست یابد از توان و پویایی بیش‌تری نیز برخوردار خواهد شد. با توجه به اهمیت اطلاعات علمی و نیاز پژوهشگران به دسترسی سریع و آسان به آن‌ها در عصر انفجار اطلاعات، راه‌های انتقال اطلاعات نیز متحول گشته و

ابزار گوناگونی برای این امر به وجود آمده است. امروزه زمینه‌های پژوهشی با گسترش عظیمی روبرو است. از سویی نیاز به تخصصی کردن اطلاعات و از سویی دیگر کثرت منابع اطلاعاتی، محققان را با مشکلات زیادی در رابطه با شناسایی منابع رشته خود و نحوه دسترسی به آنها مواجه ساخته است. از این رو اطلاع‌رسانی به عنوان یکی از پدیده‌های فناورانه با بهره‌گیری از فنونی مانند تهیه و تدوین کتابنامه‌ها، کتابشناسی‌ها و فهرست‌ها می‌تواند تا حدود زیادی در رفع این مشکلات مؤثر باشد. کتابنامه‌ها، کتابشناسی‌ها و فهرست‌ها ابزار معرفی کتاب‌ها و منابع موجود در موضوع‌های خاص هستند و مشخصات فیزیکی و تحلیلی منابع اطلاعاتی را بیان می‌کنند. برخی از کشورها بیش از یک قرن است که انواع کتابشناسی‌ها و فهرستگان‌ها را در اختیار دارند و امروزه نیز این منابع به صورت الکترونیکی در قالب‌های مختلف از جمله لوح‌های فشرده و شبکه جهانی اینترنت در اختیار محققین و علاقه‌مندان قرار می‌گیرند.

تنوع منابع اطلاعاتی، افزایش سریع تعداد منابع اطلاعاتی و پراکندگی جغرافیایی آنها در کشور پهناور ایران نیز از مشکلات عمده‌ای است که گریبانگیر محققان در موضوعات خاص خودشان است و موجب می‌شود دسترسی به منابع و اطلاعات توسط آنها به دشواری صورت گیرد. از این رو هر سازمانی در ایران به فراخور نیاز کارشناسان خود اقدام به تدوین و تهیه ابزار اطلاع‌رسانی مناسب برای آنان نموده است. یکی از مهم‌ترین این ابزارها فهرستگان‌ها هستند. وجود فهرستگان در علوم مختلف و با دامنه جغرافیایی گوناگون به پژوهشگران یاری می‌رساند و راهگشای دسترسی کاربران این علوم به فهرست کلیه اطلاعات می‌باشد.

از طرفی انفجار اطلاعات و افزایش بی‌سابقه میزان انتشارات همراه با سکون یا کاهش بودجه تهیه منابع اطلاعاتی، امانت بین کتابخانه‌ای و اشتراک منابع را به یک ضرورت تبدیل کرده است. این همکاری امکان‌پذیر نیست، مگر این که کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی از منابع یکدیگر اطلاع داشته باشند. به همین دلیل تهیه فهرستگان‌ها و فهرست‌های مشترک نشریه‌های ادواری، شرط اساسی قابل اجرا بودن برنامه‌های امانت بین کتابخانه‌ای، اشتراک منابع و خدمات تهیه و تحویل مدرک هستند (نوروزی ۱۳۸۰).

برای یک مجموعه فهرستگان می‌توان چهار مؤلفه یا جزء را قائل شد که عبارت‌اند از: الف) قالب کتابشناختی، ب) فهرستبرگه، ج) بستر عرضه اطلاعات، د) محل نگهداری. از موارد ذکرشده، قالب کتابشناختی و محل نگهداری جزء لاینفک فهرستبرگه هستند و در واقع نمود عملی هر رکورد فهرستگان در آن ظهور می‌کند و در نهایت همه این موارد در بستر یا محملی متناسب آن (که ممکن است شکل چاپی یا الکترونیکی باشد) عرضه می‌گردند.

۲. هدف تحقیق

هدف از تهیه فهرستگان نشریات غیرفارسی آن است که تمامی محققین و پژوهشگران و دانشجویان و متقاضیان بتوانند با مراجعه به فهرستگان نشریات غیرفارسی دریابند که نشریه مورد نظرشان در کدامیک از کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز آموزشی و تحقیقاتی کشور موجود است. برای دسترسی به اطلاعات این نشریات، از طریق مراجعه مستقیم یا از طریق خدمات تهیه و تحویل مدرک می‌توان اقدام نمود.

به بیان دیگر می‌توان گفت جمع‌آوری اطلاعات درباره نشریات ادواری غیرفارسی موجود در کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز آموزشی و تحقیقاتی سراسر کشور، با اهداف زیر انجام می‌شود:

- تهیه یک سامانه رایانه‌ای به منظور در اختیار گذاشتن اطلاعات کتابشناسی نشریات ادواری غیرفارسی موجود در کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز آموزشی و تحقیقاتی سراسر کشور،
- ایجاد امکان مبادله و فعال نمودن سامانه امانت بین کتابخانه‌ای و خدمات تهیه و تحویل مدرک،
- ممانعت از خریدهای بی‌رویه نشریات خارجی توسط کتابخانه‌ها از طریق ایجاد امکان بهره‌برداری از منابع دیگر کتابخانه‌ها،
- ایجاد سهولت در استفاده پژوهشگران از مجموعه نشریات ادواری غیرفارسی کتابخانه‌ها و دسترسی آنان به اطلاعات نشریات غیرفارسی موجود در کتابخانه‌های مؤسسات و مراکز آموزشی و تحقیقاتی کشور.

در این تحقیق، فهرستگان نشریات به فهرستی گفته می‌شود که در آن از یک سو اطلاعات نشریه‌شناسی کامل نشریات منعکس می‌شود و از سوی دیگر موجودی کتابخانه‌های مختلف را در مورد تک‌تک نشریات برمی‌شمرد. بدین ترتیب مثلاً می‌توان دریافت که چه شماره از چه نشریه در کدام کتابخانه موجود است (مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی).

۳. پیشینه تحقیق

اندیشه تهیه فهرستگان و آغاز گفتگو درباره آن به پانصد تا ششصد سال قبل برمی‌گردد. امروزه عمده‌ترین دلیل تهیه فهرستگان، احساس و درک کمبود وقت بشر قرن بیستم است. با آنکه فکر تهیه فهرستگان در اروپا به دو قرن پیش بازمی‌گردد و کشورهایی چون فرانسه و انگلستان مروج آن بودند، اما اولین بار کشور آلمان بود که موفق شد به این اندیشه جامه عمل بپوشاند. در سال ۱۹۳۱ نخستین جلد فهرستگان ملی آلمان از شانزده کتابخانه ایالت پروس تهیه شد و به تدریج توسعه یافت تا این که در سال ۱۹۳۶ در حدود ۱۰۳ کتابخانه آلمانی و اتریشی را دربرگرفت.

در فرانسه در اواخر قرن نوزدهم «لئوپولد دولیل» فهرستگان موضوعی کنونی فرانسه را به وجود آورد.

اولین فهرستگان ملی آمریکا نیز در اواسط قرن بیستم توسط کتابخانه کنگره آمریکا منتشر شد. البته گردآوری آن از آغاز قرن بیستم شروع شده بود و هم‌اکنون نیز با عنوان «فهرستگان ملی»^۱ در آمریکا منتشر می‌شود.

در ایران به سال ۱۳۴۸ «احمد منزوی» به سفارش مؤسسه عمران منطقه‌ای، فهرستگانی از کتاب‌های خطی فارسی کتابخانه‌های ایران و چند کتابخانه خارج منتشر کرد. البته قبل از ایشان نیز «استوری» مستشرق انگلیسی فهرستگانی از آثار خطی فارسی را تدوین کرده بود (محسنیان راد و نیکنام ۱۳۷۲).

فهرست مجلات که حاوی نام و دیگر مشخصات کتابشناختی مجله‌های موجود در کتابخانه‌های یک ناحیه جغرافیایی است، نوع دیگری از فهرستگان است که در نیمه اول قرن بیستم رواج پیدا کرد. در ایران، اولین فهرستگان مجلات را مرکز مدارک علمی مؤسسه

تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی با عنوان «فهرست مشترک نشریه‌های ادواری موجود در کتابخانه‌های ایران» در شهریور ۱۳۵۰ منتشر کرد (وزارت فرهنگ و آموزش عالی. مرکز اسناد ... ۱۳۶۱). در زمینه موضوعات خاص نیز اولین فهرستگان موضوعی در ایران با عنوان «فهرستگان مجله‌های کتابداری و دکومانتاسیون ایران» بود که در سال ۱۳۵۱ منتشر گردید. پس از تأسیس مرکز خدمات کتابداری در سال ۱۳۴۷، تهیه و تنظیم و سپس انتشار فهرستگانی از کتاب‌های موجود در کتابخانه‌های ایران جزو برنامه‌های اساسی و اولیة آن مرکز قرار گرفت و در شش جلد به چاپ رسید (مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی ... ۱۳۵۱).

۴. پیشینه فهرستگان کشاورزی در داخل کشور

«تهیه و تولید منابع مرجع و منابع اطلاعاتی در حوزه کشاورزی، در سطح جهان - اعم از کشورهای پیشرفته و کشورهای در حال رشد - سابقه‌ای طولانی دارد. نمونه این گونه منابع، انواع کتاب‌نامه‌ها، کتاب‌شناسی‌ها، فهرست‌ها، فهرستگان‌ها و ... هستند. این گونه منابع در ایران، از قدمت بسیاری برخوردار نیستند و شاید اولین اثر در این خصوص کتابنامه کشاورزی است که مشخصات کتب و نشریات مربوط به کشاورزی را تا پایان سال ۱۳۴۹ عرضه می‌دارد. این کتابنامه، تقریباً با یک پایان‌نامه تحصیلی مربوط به دوره کارشناسی‌ارشد کتابداری دانشگاه تهران که اطلاعات مذکور را تا سال ۱۳۵۹ دربرمی‌گیرد، تکمیل شده است. ضمناً در اینجا می‌توان از فهرست پایان‌نامه‌ها، مقاله، نشریه‌ها و کتاب‌های دانشکده‌های کشاورزی از بدو تأسیس تا سال ۱۳۶۰، کتابنامه آب و خاک در کشاورزی، کتابنامه شیلات، فهرست انتشارات سالانه وزارت کشاورزی، و ... نام برد که به شیوه‌ای خاص (به لحاظ موضوع یا واحد تولیدکننده اطلاعات) به شکل تکنگاشته یا ادواری، تهیه و تنظیم شده و در اختیار پژوهشگران، کارشناسان و دیگر دست‌اندرکاران مسائل کشاورزی قرار گرفته است.

صاحب‌نظران و دست‌اندرکاران مسائل کشاورزی ایران در معاونت امور طرح و برنامه وزارت کشاورزی در سال ۱۳۶۷ طرح اولیه‌ای را با عنوان «کتابشناسی کشاورزی ایران» ترسیم و تحریر نمودند. با استفاده از فرآیند کشاورزی کتابخانه کنگره^۲، راهنمای

طبقه‌بندی «اگریس»^۳ و «کاریس»^۴، اصطلاحنامه کشاورزی فائو (اگرو-وک)^۵، پس از تصویب مسئولان وقت در سال ۱۳۶۸ کار را با همکاری ۲۴ نفر شروع نمودند. در ابتدا کلیه مراکز اطلاعاتی، کتابخانه‌ها، مؤسسات آموزشی، علمی و تحقیقاتی شناسایی شدند و نیروی انسانی آموزش لازم را دید و مقرر شد که اطلاعات کتابشناختی منابع چاپی و غیرچاپی بر اساس قواعد کتاب «شیوه بهره‌گیری از کتابخانه» بر روی برگه‌های $۱۲/۵ \times ۷/۵$ سانتیمتری، ثبت و در ضمن نام محل و منبع اخذ اطلاعات و اسم پژوهشگر در پایین برگه ذکر شود. بدین ترتیب تا پایان سال ۱۳۶۹ تعداد ۸۰ هزار برگه حاوی اطلاعات کتابشناختی کشاورزی ایران جمع‌آوری و پس از بررسی ۵۰ هزار برگه بر جای ماند و بقیه که دربرگیرنده اطلاعات کلی کشاورزی بود در محل جداگانه‌ای نگهداری گردید. سپس برگه‌ها براساس عنوان، الفبایی شد و برگه‌های تکراری در هم ادغام شدند. از این مرحله به بعد پروژه تدوین کتابشناسی کشاورزی ایران به فهرستگان کشاورزی ایران تغییر نام داد. سپس کار نمایه‌سازی براساس اصطلاحنامه «اگرو-وک» به عنوان منبع اصلی آغاز شد. برگه‌های نمایه‌سازی از نظر صحت ضبط اطلاعات کتابشناسی و تأیید نمایه‌ها مورد بازبینی قرار گرفت و پس از تفکیک، برگه‌ها بر اساس فارسی و غیرفارسی و همینطور نوع منبع اطلاعاتی، بر حسب الفبای عنوان منظم شد. در مرحله بعدی به استخراج نمایه‌ها و دیگر کلیدهای بازیابی (مؤلفان، تالگان‌ها، و ...) پرداختند. سپس کار استخراج کلیه برگه‌ها به صورت الفبایی و درهم‌کرد نمایه‌ها شامل توصیفگرها، مؤلفان و تالگان‌ها به طور مجزای از یکدیگر آغاز شد و در پایان توصیفگرهایی با حدود ۴۸،۵۸۰ واژه، مؤلفان با حدود ۷،۰۰۰ اسم، و تالگان‌ها با حدود ۱،۴۵۰ عنوان به دست آمد.

کار یکدست‌سازی سه مورد بالا وقت زیادی برد. این مجموعه اطلاعات که از دوران باستان تا پایان سال ۱۳۶۸ را دربرمی‌گیرد، در ۵ جلد به شیوه دستی تهیه شد. شیوه تنظیم مطالب بخش فارسی براساس الفبای فارسی عناوین و بخش غیرفارسی براساس الفبای انگلیسی عناوین، و شامل سه بخش (کتاب‌ها و اسناد و مدارک، مقاله‌ها، و پایان‌نامه‌ها) می‌باشد. در هر سه بخش در هر مدخل اطلاعاتی، ابتدا شماره ردیف (ارجاعی) و سپس اطلاعات کتابشناختی اثر و در انتها کد بازیابی محل نگهداری درج شده. راهنمای این کدها در جدولی در ابتدای هر جلد آمده است. جلد پنجم این مجموعه شامل نمایه‌ها

است. ضمناً در فهرست محل نگهداری نام ۱۶۵ محل ذکر شده است (عماد خراسانی ۱۳۷۳).

گروه سازماندهی اطلاعات مرکز اطلاع‌رسانی وزارت جهاد سازندگی از طریق فهرستنویسی، رده‌بندی و نمایه‌سازی به تولید اطلاعات پرداخته و با ایجاد بستر مناسب و روش‌های گوناگون داده‌آمایی، توانسته است به تولید اولین فهرستگان الکترونیکی کشور بر روی لوح فشرده (شامل کتاب‌های فهرستنویسی‌شده و اسناد نمایه‌سازی‌شده کتابخانه‌های وابسته به معاونت آموزش و تحقیقات وزارت جهاد سازندگی) بپردازد. این فهرستگان شامل حدود ۴۷ هزار عنوان کتاب و سند می‌شود و مجموعه ۷۵ مرکز آموزشی و تحقیقاتی تحت پوشش معاونت آموزش و تحقیقات جهاد را شامل می‌شود.

فهرستگان جهاد اطلاعات کامل فهرستنویسی، رده‌بندی و نمایه‌سازی کتاب و مدارک نهادهای اطلاع‌رسانی وابسته را در برمی‌گیرد که بر اساس استاندارد و قواعد بین‌المللی و سیاست‌های کتابخانه ملی ایران تدوین شده است.

گروه سازماندهی اطلاعات از ابتدای فعالیت خود، سیاست سرعت در تولید اطلاعات را به منظور تسریع در فرآیند سازماندهی مجموعه منابع کتابخانه‌های تحت پوشش در پیش گرفته بود. اما از ابتدای سال ۱۳۷۷ با تولید حدود ۴۷ هزار عنوان رکورد در قالب فهرستگان، سیاست کیفی نمودن رکوردها را مد نظر قرار داد و تقریباً کلیه امکانات خود را تا پایان آذرماه ۱۳۷۷ صرف ویرایش فهرستگان جهاد کرد. پس از پایان این فرآیند، امکان نشر فهرستگان در محمل الکترونیکی، بر روی لوح فشرده نیز فراهم شده است.

این فهرستگان در مجموع شامل ۴۷،۰۳۵ رکورد (۲۱،۳۴۷ عنوان کتاب فارسی، ۱۸،۶۹۷ عنوان کتاب غیرفارسی، ۳۸۳۴ عنوان گزارش غیرفارسی و ۳۱۵۷ عنوان مقاله غیرفارسی)، پایگاه مرتبط ارجاعی سرعنوان‌های موضوعی و پایگاه مرتبط ارجاعی فهرست مستند اسامی و مشاهیر و مولفان می‌باشد و علاوه بر اطلاعات فهرستنویسی هر رکورد، کد و نام محل نگهداری را نیز در انتهای هر رکورد ارائه می‌دهد. این پایگاه اطلاعاتی، قابل نصب در محیط‌های داس و ویندوز می‌باشد (سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی ... ۱۳۸۰).

۵. مراحل انجام کار

تولید حدود ۳۵۰۰ رکورد از اطلاعات کتابشناختی نشریات موسسات و مراکز تحت پوشش معاونت آموزش و تحقیقات وزارت جهاد سازندگی در قالب فهرستگان نشریات غیرفارسی شامل مراحل کاری زیر می‌باشد:

الف) جمع‌آوری اطلاعات. ابتدا سیاهه‌ای از ۷۵ مرکز آموزشی و تحقیقات زیر پوشش وزارت جهاد سازندگی تهیه شد. از آنجا که در فهرستگان جهاد کدهایی برای این مراکز تعیین شده بود به منظور یکدستی و هماهنگی بین اطلاعات میان فهرستگان‌ها برای معرفی مراکز نگهداری اطلاعات، همان کدها برای هر مرکز در فهرستگان نشریات نیز منظور گردید. کاربرگه‌هایی برای درج اطلاعات مورد نیاز فهرستگان (شامل عنوان نشریه، دوره انتشار، شماره استاندارد نشریه، موضوع، کد محل نگهداری هر مرکز، و ...) تعریف و به همه مراکز مربوطه ارسال گردید. از مراکز درخواست شد موجودی نشریات غیرفارسی خود را در کاربرگه‌ها درج، و به مرکز اطلاع‌رسانی ارسال کنند. چنانچه مرکزی اطلاعات کاردکس نشریات را در رایانه ذخیره داشت، اطلاعات به جای درج در کاربرگه‌ها به صورت الکترونیکی ارسال می‌شد.

ب) ورود اطلاعات موجودی نشریات مراکز از کاردکس به نرم‌افزار نوسا. افزایش سریع هزینه انتشارات علمی و همچنین افزایش نرخ ارز و نیز کمی میزان ارز تخصیصی به مراکز دولتی، مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهاد سازندگی را بر آن داشت که صرفه‌جویی‌های حساب‌شده‌ای را در تهیه منابع اطلاعاتی در پیش بگیرد. این مرکز از سال ۱۹۹۳ تا ۲۰۰۰ میلادی برای تهیه نشریات غیرفارسی مورد نیاز پژوهشگران ۷۵ مرکز آموزشی و تحقیقاتی، اقدام به خرید متمرکز نشریات نمود. پس از تهیه هر عنوان نشریه و ثبت اطلاعات آن در کاردکس، اصل نشریه به مراکز مادر ارسال می‌شد. در نتیجه در ابتدا اطلاعات مربوط به موجودی نشریات غیرفارسی از سال ۱۹۹۳ تا ۲۰۰۰ میلادی مراکز مادر (که در کاردکس مرکز ثبت شده بود) وارد پایگاه نشریات نرم‌افزار نوسا گردید و به عنوان اطلاعات اولیه ذخیره شد. فیلدهای طراحی شده در این نرم‌افزار شامل اطلاعات مختلف کتابشناختی نشریات است که از بین آن‌ها، فیلدهای مورد نیاز این طرح تفکیک، و ورود اطلاعات انجام شد.

ج) کاوش در پایگاه اطلاعاتی «راهنمای بین‌المللی نشریات ادواری - اولریخ»^۶.

از آنجا که بعضی از اطلاعات کتابشناختی ارسالی از مراکز بر اساس موجودی نشریات در کاردکس (از قبیل عنوان، شماره استاندارد نشریات، دوره انتشار، موضوع، و ...) ناقص بودند اطلاعات آن‌ها از پایگاه اطلاعاتی «راهنمای بین‌المللی نشریات ادواری» جستجو، و تصحیح یا تکمیل گردید.

د) کاوش در فهرستگان نشریات. به منظور اجتناب از عملیات تکراری و موازی، بعد از دریافت اطلاعات نشریات مراکز روی کاربرگ‌ها، ابتدا عناوین نشریات با اطلاعات اولیه فهرستگان نشریات مقایسه می‌شد و چنانچه عنوان مذکور در رکورد‌های پیشین موجود بود، تنها اطلاعات مربوط به موجودی و کد مرکز مربوطه به اطلاعات قبلی اضافه می‌شد. اگر عنوان نشریه قبلاً در سیستم موجود نبود بعد از تکمیل اطلاعات مربوط به نشریه مورد نظر، رکورد جدیدی برای درج اطلاعات آن نشریه اختصاص داده می‌شد.

ه) ویرایش اطلاعات. ویرایش اطلاعات به منظور هماهنگی در سیاست انتخاب، مستند سازی و کاربرد نقش اطلاعات از نقطه نظر شکلی، محتوایی، ساختاری در ارتباط با هر یک از فیله‌های مختلف یک رکورد و یکدستی اطلاعات انجام می‌شود. در ویرایش اطلاعات نیازهای استفاده‌کنندگان به منظور ذخیره صحیح اطلاعات مورد توجه قرار می‌گیرد. ویرایش اطلاعات بعد از اتمام ورود اطلاعات صورت گرفته و سعی شده تمام فیله‌های یک رکورد مورد بررسی قرار گیرند. در این مرحله یکدست‌سازی فیله‌ها، وحدت رویه، تصحیح اشکالات تایپی، تصحیح کد مراکز، و ... مورد توجه بوده است و می‌توان گفت بیش‌ترین یکدست‌سازی اطلاعات در موارد زیر بوده است:

- تبدیل اختصارات: برای یکدست بودن اطلاعات عناوین نشریات، کلیه کلمات اختصاری در عنوان، با ارجاع به عنوان کامل ذخیره شد تا در بازیابی عنوان نشریات یا نمایه‌های عنوان، مشکل ایجاد نشود. مثال:

Jr., Jour. → Journal

Can. → Canadian

به منظور یکدستی اطلاعات دوره انتشار، از اختصارنویسی آن پرهیز شده است. مثال:

Q. → Quarterly

M. → Monthly

Mon → Monthly

Mont. → Monthly

Monthly → Month

- ویرایش نگارشی کلمات: اشتباهات تایپی کلمات، نوشتن اشتباهی کلمات با حروف بزرگ یا کوچک، و مواردی از این قبیل در این مرحله اصلاح گردیدند. مثال:

The journal of soil science → The Journal of Soil Science

SOIL SCIENCE → Soil Science

- ویرایش علائم: در این قسمت سعی شد تمامی علائم به کاررفته در متن از یک استاندارد خاص برخوردار باشند. از نظر فاصله بین اطلاعات وارد شده و کاربرد علائم، در رکوردهایی که همخوانی وجود نداشت اصلاحات لازم صورت گرفت. مثلاً فیلد «موجودی» یا فیلد «شماره استاندارد نشریات» به صورت‌های زیر هستند:

1993, Volume 2, Issue 3-12. 1994, Volume 3, Issue 1-10, 12

1993: Vol.2 No. 3-12; 1994: Vol.3 No. 1-10, 12

ISSN 3465-8796 → ISSN 34658796

۶. انتقال اطلاعات از نرم‌افزار نوسا به نرم‌افزار پارس آذرخش

از آنجا که این فهرستگان برای تمامی مراکز آموزشی و تحقیقاتی در نظر گرفته شده است و تعدادی از این مراکز دارای نرم‌افزار پارس آذرخش و تعدادی دیگر دارای نرم‌افزار نوسا هستند، در بدو امر اطلاعات در نرم‌افزار نوسا ذخیره و بعد به نرم‌افزار پارس آذرخش انتقال داده شد. به منظور انتقال اطلاعات از نوسا به پارس آذرخش ابتدا اطلاعات در نرم‌افزار نوسا به فرم استاندارد شده یا «ایزو» ذخیره می‌شود و سپس برای اینکه این اطلاعات در نرم‌افزار پارس آذرخش قابل خواندن باشد برنامه «تبدیل»^۷ اجرا می‌شود. انجام این روند به این دلیل است که نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای از یک استاندارد یکسان استفاده نمی‌کنند و هر فیلدی در هر نرم‌افزار دارای برجسب خاصی است؛ مثلاً اگر فیلد «عنوان» در یک نرم‌افزار «۱۰۱» است در نرم‌افزار دیگر «۲۰۲» می‌باشد.

با توجه به پیشرفت نرم‌افزار نوسا تحت «داس» به سیمرغ، و پارس آذرخش تحت «داس» به پارس آذرخش تحت «ویندوز»، ضرورت تبدیل اطلاعات برای کار در این دو نسخه از نرم‌افزار نیز به وجود آمد. در نتیجه طی یک فرایند کاری، تبدیل اطلاعات برای هر

یک از دو نرم‌افزار جدید با هماهنگی شرکت‌های مربوطه و با همکاری گروه سازماندهی اطلاعات مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی صورت پذیرفت. از آنجا که اطلاعات فهرستگان بر روی هر چهار نرم‌افزار کتابخانه‌ای (نوسا، سیم‌رغ و پارس آذرخش تحت «داس» و پارس آذرخش تحت «ویندوز») طراحی شده و تمامی مراکز تحقیقاتی و آموزشی نیز دارای یکی از این چهار نرم‌افزار هستند، در نتیجه به راحتی می‌توانند از اطلاعات این فهرستگان بهره‌مند شوند. در مرحله بعد مشکلات مربوط به تبدیل مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ مثلاً برگرداندن موضوع و ... و نوع و شکل نمایش نیز باید کامل شود تا در نهایت اطلاعات فهرستگان در هر دو نرم‌افزار، برای تولید محصول آماده شود.

۷. فیلدهای فهرستگان نشریات

کل فیلدهای مربوط به هر رکورد عنوان نشریه در شکل‌های نمونه زیر آورده شده است.

شکل شماره ۱ کاربرد ورود اطلاعات فهرستگان نشریات

شکل شماره ۲ کاربرد ورود اطلاعات فهرستگان نشریات (صفحه ۲)

شکل شماره ۳ کاربرد ورود اطلاعات فهرستگان نشریات (صفحه ۳)

مهم‌ترین فیله‌هایی که برای ورود اطلاعات در نرم‌افزار نوسا برای هر رکورد در نظر گرفته شده از این قرارند:

عنوان (Title): به دلیل اهمیت عنوان هر نشریه که باید به طور دقیق و واضح و با نام درست و کامل در این پایگاه ذخیره می‌شد، عناوین تمامی نشریات با «راهنمای بین‌المللی نشریات ادواری-اولریخ» مقایسه و بعد از اطمینان از صحت آن، در پایگاه مربوطه در فیله «عنوان» ذخیره شده. البته لازم به ذکر است که عناوین نشریاتی که در «اولریخ» موجود نبود با همان عنوان ارسال شده از مراکز وارد فیله مربوطه گردید.

شماره استاندارد نشریه (ISSN): از آنجا که شماره استاندارد، شماره شناسنامه هر عنوان نشریه به شمار می‌رود، درج آن اهمیت بسیار دارد. برای این که شماره «استاندارد» هر عنوان، دقیق و صحیح درج گردد با راهنمای «اولریخ» مقابله شده است. برای نشریاتی که فاقد شماره استاندارد بوده‌اند، فیله مربوطه خالی گذاشته شده.

شماره استاندارد نشریه از هشت رقم تشکیل می‌شود که به دو دسته چهار رقمی تقسیم می‌گردند که به وسیله یک خط فاصله از هم جدا می‌شوند. برای آن که شماره استاندارد نشریه با هر شماره دیگر یا با شماره شابک اشتباه نشود قرار شد که حروف اختصاری ISSN در سمت چپ ارقام قرار گیرند و این فرم به صورت دائمی و همیشگی برای شماره‌های استاندارد نشریه پذیرفته و چاپ شود. مثال: ISSN 1234-5679

دوره انتشار (Frequency): فاصله زمانی انتشار یک نشریه می‌باشد که ممکن است هفتگی، ماهانه، فصلی، سالانه، و ... باشد. برای یکدست‌سازی اطلاعات سعی شده است از اختصارنویسی فاصله زمانی جلوگیری شود.

فاصله زمانی انتشار یک نشریه که در این قسمت درج می‌گردد به یکی از شکل‌های زیر است:

روزانه (daily)؛ هفتگی (weekly)؛ دو بار در هفته (semi-weekly)؛ دو هفته یکبار (bi-weekly)؛ دو بار در ماه (semi-monthly)؛ ماهانه (monthly)؛ دو ماه یکبار (bi-monthly)؛ فصلی (quarterly)؛ دو بار در سال (semi-Annual)؛ سالانه (annually)؛ دو سال یکبار (bi-annual)؛ نامنظم یا گاهنامه (irregular).

موضوع (Subject): از آنجا که نشریات برای مراکز آموزشی و تحقیقاتی تهیه می‌گردند، در راستای موضوعات تحقیقاتی و پژوهشی مراکز مربوطه هستند. این موضوعات عبارت‌اند از:

- کشاورزی، ترویج، اقتصاد کشاورزی، آبیاری، کود، سم، ماشین‌آلات مهندسی زراعی، حفاظت منابع طبیعی، استانداردها، خاک‌شناسی، هواشناسی کشاورزی، سیستم‌های زراعی، و تحقیق و آموزش در ارتباط با دیگر رشته‌های علمی مرتبط با کشاورزی مانند اکولوژی، زیست‌شناسی، آب‌شناسی، شیمی، فیزیک و ... و علوم وابسته به کشاورزی مانند گیاه‌شناسی، جانورشناسی، حشره‌شناسی؛
- کاشت و داشت و برداشت شامل باغبانی، بذر، محصولات زراعی، درختکاری، آفات و بیماری‌های گیاهی، و ...؛
- جنگل و جنگلداری، مرتع و مرتعداری، و فراورده‌های آن (نظیر چوب و علوفه)؛
- دامپروری شامل انواع دام‌ها و حیوانات اهلی، پرندگان، مرغداری، زنبورداری، دامپزشکی؛
- شیلات و آبزیان؛
- فرش؛
- اطلاع‌رسانی، کتابداری، رایانه.

به دلیل اهمیت، موضوع نشریات در فیلد جداگانه‌ای آورده شد. برای تعیین موضوع هر عنوان نشریه، به منظور یکدست‌سازی و متابعت از یک روش استاندارد و قابل اعتماد، موضوع هر عنوان بر اساس موضوعات تفکیک‌شده در راهنمای «اولریخ» تعیین شده است. عناوینی که فاقد موضوع هستند به این دلیل است که در راهنمای «اولریخ» موضوعی برای آن‌ها موجود نبوده.

موجودی (Holding): موجودی نشریات مراکز تحقیقاتی و آموزشی در فیلد مربوط به خود (Holding) وارد شده است. در مورد رکوردهایی که عناوین به صورت مشترک در ۲ یا ۳ مرکز موجودند، برای جداسازی و تفکیک موجودی این نشریات، در قسمت «یادداشت‌ها» توضیحاتی در این مورد داده شده است.

ورود اطلاعات مربوط به این فیلد نیز بر اساس یک استاندارد بوده است؛ مثال:

1993: Vol.2 No. 3-12; 1994: Vol.3 No. 1-10, 12

بعد از ورود سال مورد نظر علامت «:» و بعد «جلد» یا «Volume» نشریه و بلافاصله «شماره» یا «Number» نشریه آورده می‌شود. اطلاعات بین دو سال با علامت «;» از یکدیگر متمایز می‌شوند. علامت «-» بین شماره‌های ۳ و ۱۲ یعنی کل شماره‌های ۳ تا ۱۲ موجود است. در صورتی که یک شماره در این میان موجود نباشد با علامت «» از هم جدا می‌شوند. در مثال فوق شماره ۱۱ سال ۱۹۹۴ نشریه موجود نیست.

محل نگهداری (Location): از مهم‌ترین خصیصه‌های یک فهرستگان، تعیین محل نگهداری منابع اطلاعاتی است و این امر در مکانیابی اطلاعات و ارائه خدمات تحویل مدرک و امانت بین کتابخانه‌های اهمیت بالایی دارد. از ۷۵ مرکز تحقیقاتی و پژوهشی وزارت جهاد کشاورزی ۱۷ مرکز دارای نشریات غیرفارسی، و ۵۹ مرکز فاقد نشریه غیرفارسی هستند. **یادداشت (Note):** در قسمت «یادداشت»، اطلاعات ضروری که در دیگر فیلدها به آن اشاره نشده آورده می‌شود. مثلاً برای تفکیک موجودی مراکز، برای این که مراجعه‌کننده بداند اطلاعات مربوط به سال خاصی از نشریه در کدامیک از مراکز نامبرده نگهداری می‌شود، این یادداشت‌ها او را راهنمایی می‌کند.

شکل شماره ۴ نمونه یک رکورد تکمیل‌شده

۸. یافته‌های طرح

۱. حدود ۳۵۰۰ رکورد از اطلاعات کتابشناختی مربوط به نشریات مؤسسات و مراکز زیر پوشش معاونت آموزش و تحقیقات وزارت جهاد سازندگی در قالب فهرستگان نشریات غیرفارسی تولید شده است.
۲. از ۷۵ مؤسسه و مرکز تحقیقاتی و آموزشی زیر پوشش معاونت آموزش و تحقیقات وزارت جهاد سازندگی تعداد ۱۷ مرکز دارای نشریات غیرفارسی بوده‌اند که اطلاعات موجودی آن‌ها مربوط به سال‌های قبل از ۱۹۹۳ می‌باشد و ۵۹ مرکز فاقد نشریه غیرفارسی هستند.
۳. اطلاعات کتابشناختی نشریات غیرفارسی (عنوان، شماره استاندارد، دوره انتشار، موضوع) مطابق با استاندارد «پایگاه اطلاعاتی راهنمای بین‌المللی نشریات ادواری-اولریخ» ثبت شده است.
۴. اطلاعات فهرستگان بر روی ۴ نرم‌افزار کتابخانه‌ای نوسا، سیمرغ، پارس آذرخش تحت «داس» و پارس آذرخش تحت «ویندوز» طراحی شده است و تمامی مؤسسات و مراکز تحقیقاتی و آموزشی می‌توانند از اطلاعات این فهرستگان بهره‌مند شوند.
۵. مهم‌ترین فیلهایی که برای ورود اطلاعات هر عنوان نشریه در این پایگاه اطلاعاتی در نظر گرفته شده‌اند عبارت‌اند از: عنوان، شماره استاندارد، دوره انتشار، موضوع، موجودی، محل نگهداری، و یادداشت.

۹. نتایج

۱. این فهرستگان می‌تواند بستر مناسبی برای پیاده‌سازی دیگر طرح‌های تحقیقاتی مانند «طرح نیمه‌متمرکز کردن خدمات تحویل مدرک» و «طرح امانت بین کتابخانه‌ای در مراکز تحت پوشش معاونت آموزش و تحقیقات» باشد و همچنین با توجه به موجودی‌های درج‌شده برای هر عنوان نشریه، می‌توان در جهت تکمیل شماره‌های سری نشریات غیرفارسی کتابخانه‌های مربوطه گام برداشت.

۲. این فهرستگان به عنوان یکی از منابع مهم اختصاصی در زمینه کشاورزی و علوم وابسته شکل گرفته است و هر مدخل علاوه بر اطلاعات توصیفی مدرک، محل(های) نگهداری هر عنوان نشریه را نیز مشخص و دسترس‌پذیر می‌سازد و از این رو:
- زمینه مناسب به منظور مکانیابی و اشاعه اطلاعات ایجاد می‌کند؛
 - زمینه مناسب برای پیاده‌سازی سیستم امانت بین کتابخانه‌ای فراهم می‌آورد؛
 - زمینه مناسب برای پیاده‌سازی طرح نیمه‌متمرکز کردن خدمات تحویل مدرک را فراهم می‌آورد؛
 - بستر مناسب به منظور تحلیل نشریات موجود در کتابخانه‌های وابسته را فراهم می‌آورد؛
 - زمینه مناسب برای ارائه خدمات ارجاعی را فراهم می‌آورد؛
 - هماهنگی و یکدستی در سیاست‌های آرایش و ویرایش اطلاعات را پدید می‌آورد؛
 - فرصت مناسب برای کتابداران موسسات و مراکز تابعه به منظور ارائه دیگر خدمات اطلاع‌رسانی را ایجاد می‌کند؛
 - از کارهای تکراری جلوگیری می‌کند؛
 - صرفه‌جویی در زمان و هزینه حاصل می‌شود؛
 - سازماندهی نشریات، تخصصی‌تر می‌شود.

۱۰. پیشنهادها

۱. از آنجا که دو وزارتخانه جهادسازندگی و کشاورزی با یکدیگر ادغام شده‌اند، با افزایش اطلاعات مربوط به موجودی نشریات غیرفارسی مراکز زیر پوشش وزارت کشاورزی سابق می‌توان دامنه موضوعی این حوزه را گسترده‌تر نمود و با تکمیل اطلاعات پایگاه موجود، پایگاه اطلاعاتی کامل‌تری در حوزه نشریات غیرفارسی کشاورزی به وجود آورد.
۲. با تکیه بر فهرستگان جهاد (مجموعه کتاب‌های موجود در مراکز تحت پوشش) و فهرستگان نشریات غیرفارسی، خدمات تحویل مدرک در وزارت جهاد کشاورزی گسترش داده شود.
۳. در حیطه دیگر محمل‌های اطلاعاتی (مانند اسناد، مقالات، منابع سمعی و بصری، پایگاه‌های اطلاعاتی، و ...) فهرستگان‌های جدید ایجاد شوند.

۴. سیستم همکاری بین کتابخانه‌های در وزارت جهاد کشاورزی در سراسر کشور راه‌اندازی، و توسعه یابد.
۵. این فهرستگان قابلیت گسترش در دیگر مراکز آموزشی و تحقیقاتی در حوزه کشاورزی ارگان‌های دیگر را در سطح ملی دارد.

۱۱. منابع

۱. سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی. مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی. ۱۳۸۰. فهرستگان جهاد. http://www.agrisis.org/about/group_org.asp (دسترسی در ۸۴/۴/۹).
۲. عماد خراسانی، نسرین‌دخت. ۱۳۷۳. بانک اطلاعات کتابشناختی کشاورزی ایران. فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی ۱۰(۴): ۵۴-۶۳.
۳. محسنیان راد، مهدی و مهرداد نیکنام. ۱۳۷۲. فهرستگان توصیفی- موضوعی ارتباطات. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌های وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۴. مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی. مرکز خدمات کتابداری. ۱۳۵۱. فهرستگان مجله‌های کتابداری و دکوماناسیون مرکز خدمات کتابداری و مرکز مدارک علمی. تهران: مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی. مرکز خدمات کتابداری.
۵. نوروزی، علیرضا. ۱۳۸۰. فهرستگان جهان. فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی ۱۷(۱ و ۲): ۶۵-۶۶.
۶. وزارت فرهنگ و آموزش عالی. مرکز اسناد و مدارک علمی. ۱۳۶۱. فهرست مشترک نشریه‌های ادواری موجود در کتابخانه‌های ایران. تهران: مرکز اسناد و مدارک علمی.

پی‌نوشت‌ها

1. National Union Catalog
2. Library of Congress = LC
3. Agris
4. CARIS
5. Agrovoc
6. Ulrich's International Periodicals Directory

راهنمای بین‌المللی نشریات ادواری اولریخ یکی از مهم‌ترین منابع مرجع در شناسایی نشریات ادواری در جهان است. این راهنما شامل بیش از ۲۵۰،۰۰۰ نشریه ادواری مانند مجله، روزنامه، خبرنامه و ... است که در سراسر دنیا به زبان‌های مختلف به چاپ می‌رسند.

7. Convert

(۱) عضو هیئت علمی مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی

پست الکترونیکی: shahmir81@yahoo.com

(۲) کارشناس ارشد مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی